

Ο ΜΟΥΦΤΗΣ, Η ΣΑΡΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Θεοκρατία ή κράτος δικαίου στη σύγχρονη Ελλάδα;

Γιάννης Κτιστάκης
Δ.Ν. - Δικηγόρος*

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Με την υπ' αριθμό 80/1995 απόφαση του Ιεροδικείου Ξάνθης [=Μουφτής] έληξε, μετά από κοινό αίτημα, η έγγαμη συμβίωση του (Ελληνα) Κεμάλ με την (Ουκρανή) Άντζελα. Η Άντζελα είχε –μόλις τριάντα πέντε ημέρες πριν την έκδοση του διαζυγίου– αλλάξει το θρησκευμά της από Χριστιανή Ορθόδοξη σε Μουσουλμάνα και είχε λάβει το όνομα «Αϊτέν», δυνάμει της υπ' αριθμό 66/1995 απόφασης του ίδιου Ιεροδικείου. Μέχρι το σημείο τούτο, δύο είναι οι παραβιάσεις της κοινής νομοθεσίας. Πρώτον, το Ιεροδικείο Ξάνθης έχει δικαιοδοσία να λύσει την έγγαμη συμβίωση μόνον μεταξύ Μουσουλμάνων Ελλήνων πολιτών. Τούτο ορίζει σαφώς το άρθρο 5 παρ. 2 του νόμου 1920/1991, το οποίο ρυθμίζει το υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής του Ιερού Νόμου του Ισλάμ: «ο Μουφτής ασκεί δικαιοδοσία μεταξύ μουσουλμάνων Ελλήνων πολιτών [...]». Δεύτερον, το Ιεροδικείο Ξάνθης δεν έχει αρμοδιότητα να εκδώσει πράξη αλλαγής θρησκευάματος. Σύμφωνα με το άρθρο 4 του νόμου 147/1914, το οποίο ρυθμίζει ακόμη το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής, ο Ιερός Νόμος του Ισλάμ [=Σαρία] διέπει τη νόμιμη σύσταση του γάμου, τις συζυγικές σχέσεις κατά τον χρόνο του γάμου, τη λύση του γάμου και τα του συγγενικού δεσμού.

Μετά από πέντε έτη, ο Κεμάλ ζήτησε ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου Ξάνθης την κήρυξη της απόφασης 80/1995 του Ιεροδικείου Ξάνθης ως εκτελεστής σύμφωνα με την εκούσια δικαιοδοσία διότι τούτο ορίζει το άρθρο 5 του νόμου 1920/1991 περί Μουφτή-Ιεροδίκη.

Αν και περίοδος διαστικών διακοπών, ο προεδρεύων Πρωτοδίκης χαρακτήρισε την αίτηση κατεπείγουσα (χωρίς να αναφέρεται η αιτιολογία της επίσπευσης). Η αίτηση συζητήθηκε εντός τριών ημερών από την κατάθεσή της και η απόφαση, που την κήρυξε εκτελεστή, δημοσιεύτηκε μετά από τέσσερις ημέρες (ΜονΠρΞάνθης 284/2000). Μέχρι το νέο σημείο τούτο, τρεις είναι οι πιθανές παραβιάσεις της κοινής νομοθεσίας: το Πρωτοδικείο παρανόμως έκρινε (i) ότι ο Μουφτής είχε δικαιοδοσία για διαζύγιο αλλοδαπής διαδίκου, (ii) ότι η προσκομιζόμενη αλλαγή θρησκευάματος ήταν γνήσια τριάντα πέντε μόλις ημέρες πριν το διαζύγιο και (iii) ότι η αίτηση έπρεπε να εκδικαστεί κατεπειγόντως, όταν ο Κεμάλ καθυστέρησε πέντε έτη από το διαζυγίο του να

* Κείμενο εισήγησης σε σχετική εκδήλωση του Δικηγορικού Συλλόγου Ξάνθης και της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (Ξάνθη, 1.12.2006).

τη φέρει ενώπιον του Πρωτοδικείου και χωρίς να προκύπτει από την απόφαση ή από τα πρακτικά του Μονομελούς ότι κλητεύθηκε η Άντζελα να παραστεί στη σχετική συζήτηση.

Στις αρχές του 2004, το Ιεροδικείο Ξάνθης εκδίδει νέα απόφαση διαζυγίου (η υπ' αριθ. 7/2004) του Κεμάλ και της Άντζελας (πλέον δεν αναφέρεται ως «Αϊτέν»). Αυτή τη φορά προσήλθε ενώπιον του μόνου ο Κεμάλ.

Από το προηγούμενο μέχρι το νέο σημείο τούτο, οι πιθανές παραβιάσεις του Συντάγματος αυτή τη φορά, είναι δύο: δεν προκύπτει από την απόφαση, πρώτον, με ποια πράξη του Μουφτή συνήψαν για δεύτερη φορά γάμο και, δεύτερον, αν εκλήθη και με ποιο τρόπο η (πάντοτε απύσχα) Άντζελα.

Μετά από αίτηση και πάλι του Κεμάλ, το Πρωτοδικείο κήρυξε εκ νέου εκτελεστή την απόφαση του Ιεροδικείου (ΜονΠρΞάνθης 83/2004), αφού προηγουμένως έκρινε ότι τούτη δεν αντίκειται στο Σύνταγμα. Η Άντζελα και πάλι δεν παρέστη, ούτε προκύπτει ότι κλητεύθηκε. Πιθανολογείται σοβαρά, επομένως, παραβίαση του δικαιώματός της σε προηγούμενη δικαστική ακρόαση (άρθρο 20 παρ. 1 Σ.) και του δικαιώματός της σε οικογενειακή ζωή (άρθρο 8 ΕΣΔΑ) διότι διαλύθηκε ο γάμος της χωρίς να το γνωρίζει...

Αυτή είναι μία από τις 2769 αποφάσεις της τελευταίας δεκαπενταετίας (έτη 1991 έως και 2006) των τριών Ιεροδικείων της Θράκης¹. Οι υπόλοιπες 2768 μοιάζουν λίγο ή πολύ: παραβιάζουν, σε ένα ή περισσότερα σημεία, τα δικαιώματα των Ελλήνων Μουσουλμάνων πολιτών.

II. ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΑΠΟΥΣΙΑ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΑ ΙΕΡΟΔΙΚΕΙΑ

Ο νόμος 1920/1991, που θα έπρεπε να ρυθμίζει την οργάνωση και τη λειτουργία των Ιεροδικείων [=Μουφτειών], δεν περιέχει καμία διάταξη για τη δικονομία τους. Από τη σιωπή του νομοθέτη (το ίδιο συνέβαινε και με τον προηγούμενο νόμο 2345/1920) συνάγεται ότι τούτος επιθυμεί να μην αλλοιωθεί η ιδιαιτερότητα της μουσουλμανικής δικαιοσύνης. Εν τούτοις, γραπτοί κανόνες της Σαρία για τη δικονομία των Ιεροδικείων δεν υφίστανται².

Ειδικότερα, στο Ιεροδικείο δεν υπάρχουν δικάσιμοι. Οποτεδήποτε θελήσει ο διάδικος Μουσουλμάνος, χτυπάει την πόρτα του Μουφτή-Ιεροδίκη, μπαίνει μέσα στο γραφείο του και τότε, επί τόπου, ο Μουφτής εκδικάζει το προφορικό αίτημά του. Ο καθ' ου η αίτηση ενώπιον του Ιεροδικείου απουσιάζει τις περισσότερες φορές. Ειδικότερα, είτε δεν καλείται ή καλείται κατά μη προσήκοντα τρόπο (π.χ. επιφορτίζεται ο Ιμάμης του χωριού του να τον ειδοποιήσει με αναμφίβολα αποτελέσματα) ή, τέλος, επικοινωνεί με τηλεφωνικά μαζί του ο ίδιος ο Ιεροδίκης, αλλά το περιεχόμενο της επικοινωνίας αναγράφεται συνοπτικά στην απόφαση, χωρίς ο αντίδικος να δύναται να το αντικρούσει. Τα τελευταία χρόνια, η παρουσία των δικηγόρων (σε περίπου 5% των «συνεδριάσεων» των Ιεροδικείων) έχει εισάγει την

¹ Βλ. Γ. Κτιστάκης, *Ιερός Νόμος του Ισλάμ και Μουσουλμάνοι Έλληνες πολίτες*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006, σελ. 147-152 (και Παράρτημα II).

² Εκτός της υποχρεωτικότητας της μαρτυρίας που προβλέπει το Ιερό Κοράνιο, *Αι γυναίκες*, Δ', στοιχ. 134.

πρακτική της κλήτευσης διά δικαστικού επιμελητή αλλά, πρώτον, οι περιπτώσεις είναι λιγιστές (ούτε 2% του συνόλου των υποθέσεων) και, δεύτερον, δεν συνιστά όρο του παραδεικτού της αίτησης.

Η στέρηση του δικαιώματος της προηγούμενης δικαστικής ακρόασης (άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος, άρθρα 6 παρ. 1 και 13 της ΕΣΔΑ) εμφανίζεται οξύτερο όταν αναλογιστεί κανείς ότι το Μονομελές και το Πολυμελές Πρωτοδικείο (τα οποία -κατ' άρθρο 5 παρ. 3 του άρθρου 1920/1991- υποχρεούνται να ελέγξουν τη συνταγματικότητα των αποφάσεων του Ιεροδικείου) αποφεύγουν, είτε να διατάξουν την προσήκουσα κλήτευση όλων των διαδίκων, είτε να απορρίψουν τις αιτήσεις με την αιτιολογία ότι δεν κλητεύθηκε ένας εκ των αντιδίκων. Κατά τούτο, η περίπτωση της διαζευγμένης Άντζελας³ δεν είναι παρά το σύνθημα αποτέλεσμα της πρακτικής των Ιεροδικείων και των Πρωτοδικείων της Δ. Θράκης.

Δημοσίευση της απόφασης του Ιεροδικείου σημαίνει πρακτικά ότι ο ίδιος ο Μουφτής γράφει στα παλαιοθωμανικά (μόνον ο ίδιος γνωρίζει στη Μουφτεία τα παλαιοθωμανικά) τη συνοπτική και ανατιολόγητη κρίση του επί ενός βιβλίου, που υπέχει και θέση αρχείου. Η σελίδα αυτή φωτοτυπείται και ο διάδικος μεταβαίνει στο παράπλευρο κτίριο όπου ιδιώτης μεταφραστής μεταφράζει τα παλαιοθωμανικά σε κακοσυνταγμένα ελληνικά και επιστρέφει στον Μουφτή-Ιεροδίκη, ο οποίος μη γνωρίζοντας καλά ελληνικά, επικυρώνει τη μετάφραση. Δεν είναι, μάλιστα, σπάνιο το φαινόμενο οι διάδικοι να εμφανίζουν αντικρουόμενες μεταφράσεις (όλες επικυρωμένες) της ίδιας απόφασης⁴. Η μετάφραση αυτή προσκομίζεται στο Πρωτοδικείο και κηρύσσεται εκτελεστή η απόφαση του Μουφτή-Ιεροδίκη.

ΙΙΙ. Ο ΜΟΥΦΤΗΣ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ «ΔΙΚΑΣΤΗΣ», ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Στην ελληνική, τουλάχιστον, έννομη τάξη, δεν μπορεί ο καθένας να ασκεί δικαιοδοτική εξουσία: θα πρέπει να συγκεντρώνει όλα εκείνα τα προσόντα και τις προϋποθέσεις που ορίζει το Σύνταγμα στα άρθρα 87-91 για τον τακτικό δικαστή. Θα πρέπει, δηλαδή, (i) να είναι νομικός, (ii) να έχει επιτύχει στον σχετικό διαγωνισμό για την πρόσληψη δικαστών (iii) να απολαμβάνει λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας (iv) να είναι αμερόληπτος και να υπακούει μόνο στο Σύνταγμα και στους νόμους και (v) να είναι ενταγμένος στη δομή της δικαιοσύνης και να ελέγχεται πειθαρχικά μόνον από άλλους δικαστές.

³ Βλ. ανωτέρω, Εισαγωγή.

⁴ Το παράδειγμα των ΜονΠρΞάνθης 65/2004, ΜονΠρΞάνθης 137/2004 και ΜονΠρΞάνθης 246/2004, που κήρυξαν εκτελεστές τρεις διαφορετικές ελληνικές μεταφράσεις της ίδιας δικανικής κρίσης του Ιεροδικείου Ξάνθης. Ακόμη σοβαρότερα ήταν τα αποτελέσματα για εκείνη τη μητέρα που έχασε, παρά τη θέλησή της, την επιμέλεια των τριών παιδιών της (την ανέλαβε η πεθερά της) εξαιτίας του λανθασμένης ελληνικής μετάφρασης της απόφασης του ΙερΞάνθης 12/2004 (η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 8/2005). Τελικώς, δημοσιεύτηκε νέα απόφαση, η ΙερΞάνθης 139/2005, η οποία κηρύχθηκε με τη σειρά της εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 390/2005.

Ο Μουφτής-Ιεροδίκης δεν είναι νομικός αλλά «κάτοχος πτυχίου ανώτατης ισλαμικής θεολογικής σχολής (ημεδαπής ή αλλοδαπής) ή κάτοχος διπλώματος Ιτζαζέτ ναμέ ή διατελέσας ιμάμης τουλάχιστον επί δεκαετία, ο οποίος έχει διακριθεί για το ήθος του και τη θεολογική του κατάρτιση» (άρθρο 1 παρ. 2 του νόμου 1920/1991).

Ο Μουφτής-Ιεροδίκης δεν έχει επιτύχει σε κανένα διαγωνισμό αλλά επιλέγεται από τον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων «με βάση το ήθος, τη θεολογική κατάρτιση και την εν γένει θρησκευτική δράση του» (άρθρο 1 παρ. 6 του νόμου 1920/1991).

Ο Μουφτής-Ιεροδίκης δεν απολαμβάνει προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας. Είναι «δημόσιος υπάλληλος σε θέση γενικού διευθυντή» (άρθρο 4 του νόμου 1920/1991) και «διορίζεται για δεκαετή θητεία ανανεώσιμη» (άρθρο 1 παρ. 7 του νόμου 1920/1991).

Ο Μουφτής-Ιεροδίκης δεν είναι (θρησκευτικά/δικαιοπολιτικά) αμερόληπτος διότι δεν υπακούει στο ελληνικό Σύνταγμα και στους νόμους της Πολιτείας αλλά στη Σαρία και στους κανόνες του θρησκευτικού δόγματός του Ισλάμ. Δεν γνωρίζει, άλλωστε, το Σύνταγμα και τους νόμους διότι επιλέγεται αποκλειστικά με βάση τη θεολογική (ισλαμική) κατάρτισή του.

Τέλος, ο Μουφτής-Ιεροδίκης παύεται με απόφαση του Υπουργού Παιδείας (άρθρο 2 του νόμου 1920/1991) και όχι του Ανώτατου Πειθαρχικού Συμβουλίου του άρθρου 91 του Συντάγματος.

IV. Η ΣΑΡΙΑ ΤΗΣ Δ. ΘΡΑΚΗΣ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΣΥΜΒΑΤΗ ΜΕ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ας υποθεθεί ότι τα Ιεροδικεία αποκτούν δικονομία και οι Μουφτήδες συγκεντρώνουν τα προσόντα των διαστών των άρθρων 87-91 του Συντάγματος. Σε αυτή την υποθετική περίπτωση, το Ιεροδικείο-Μουφτεία της Ξάνθης ή της Κομοτηνής ή του Διδυμοτείχου ποιο δίκαιο θα εφαρμόσουν; Ποιοι, δηλαδή, ουσιαστικοί κανόνες της Σαρία θα ρυθμίσουν το διαζύγιο της Αντζελας και του Κεμάλ και το ζήτημα της διατροφής της;

α. Η λύση του γάμου

Το Ιεροδικείο λύνει τον γάμο μετά από σχετικό αίτημα του συζύγου και, ταυτόχρονα, ρυθμίζει το ζήτημα της καταβολής της «δωρεάς λόγω λύσης γάμου»⁵ και της στοιχειώδους τρίμηνης διατροφής (νεφακά-*nafaqah*) προς τη σύζυγο.

Με βάση σχετική Γνωμοδότηση του Μουφτή Κομοτηνής⁶ και τη νομολογία των Ιεροδικείων, διακρίνονται τρεις περιπτώσεις νόμιμης λύσεις του

⁵ Το Ιερό Κοράνιο, *Αι γυναίκες*, Δ', στοιχ. 24.

⁶ Γνωμοδότηση του Μουφτή Κομοτηνής με αριθμ. πρωτ. 173/00/Φ.56 της 10.5.2000. Επισυνάπτεται στην ΜονΠρΞάνθης 344/2000. Υπενθυμίζεται ότι, σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 1 του νόμου 1990/1991 «Περί Μουσουλμάνων Θρησκευτικών Λειτουργιών», εκτός των δικαιοδοτικών

μουσουλμανικού γάμου: η λύση βάσει κοινής συναίνεσης των συζύγων, η λύση εξαιτίας σοβαρού λόγου (υπαιτιότητα) και η λύση με μονομερή δήλωση του συζύγου.

a. Λύση με κοινή συναίνεση των συζύγων (hul)

Η λύση του γάμου με κοινή συναίνεση των συζύγων (*hul*) είναι συχνότατη. Οι δύο σύζυγοι εμφανίζονται αυτοπροσώπως ή διαμηνύουν (μέσω δικηγόρου, αντιπροσώπου ή τηλεφωνικής κλήσης) στον Ιεροδίκη ότι επιθυμούν από κοινού τη λύση του γάμου τους. Ο Ιεροδίκης καταγράφει την κοινή βούληση και λύνει την έγγαμη συμβίωση διατάσσοντας ταυτόχρονα τους πρώην συζύγους να μην έχουν συζυγικές σχέσεις.

Η έρευνα σε όλα τα μουσουλμανικά συναινετικά διαζύγια της περιόδου 1991-2006 επιβεβαιώνει ότι η όποια συναινετική λύση προϋποθέτει τη ρητή παραίτηση της συζύγου («τεφρί») από τα δικαιώματά της στη «δωρεά λόγω λύσης γάμου» και στη τρίμηνη διατροφή⁷. Είναι, μάλιστα, χαρακτηριστικό ότι παραίτηση της συζύγου συναντάται και σε εκείνες τις περιπτώσεις συναινετικού διαζυγίου που το ίδιο το Ιεροδικείο διαπιστώνει -παρεμπιπτόντως- βιαιότητες σε βάρος της από τον άνδρα (υπαιτιότητα)⁸. Μεγαλύτερη εντύπωση προκαλούν οι (σπανιότερες) περιπτώσεις στις οποίες η σύζυγος παραιτείται ρητά και του δικαιώματος επιμέλειας των τέκνων της⁹. Τέλος, σε μία περίπτωση, η σύζυγος δηλώνει ότι μετά από αλληπάλληλες απορρίψεις αιτήσεων διαζυγίων από το Ιεροδικείο, τούτη παραιτείται από τα δικαιώματά της για να λυθεί, επιτέλους, ο

του αρμοδιοτήτων (Ιεροδίκης), ο Μουφτής έχει αρμοδιότητα «να γνωμοδοτεί σε θέματα που έχουν σχέση με τον Ιερό Μουσουλμανικό Νόμο» (σημ. πρόκειται για τη *fatwa* (=Φετβάς)).

⁷ ΙερΚομοτηνής 48/1990, ΙερΚομοτηνής 4/1992, ΙερΚομοτηνής 52/1993, ΙερΚομοτηνής 33/1994, ΙερΚομοτηνής 59/1994, ΙερΚομοτηνής 89/1994, ΙερΚομοτηνής 15/1995, ΙερΚομοτηνής 38/1995, ΙερΚομοτηνής 43/1996, ΙερΚομοτηνής 74/1997, ΙερΚομοτηνής 12/1998, ΙερΚομοτηνής 35/1998, ΙερΚομοτηνής 25/1999, ΙερΚομοτηνής 69/1999, ΙερΚομοτηνής 7/2000, ΙερΚομοτηνής 21/2000, ΙερΚομοτηνής 50/2000, ΙερΚομοτηνής 3/2001, ΙερΚομοτηνής 4/2001, ΙερΚομοτηνής 8/2001, ΙερΚομοτηνής 12/2001, ΙερΚομοτηνής 15/2001, ΙερΚομοτηνής 24/2001, ΙερΚομοτηνής 51/2002, ΙερΚομοτηνής 63/2002, ΙερΚομοτηνής 88/2002, ΙερΚομοτηνής 8/2003, ΙερΚομοτηνής 30/2003, ΙερΚομοτηνής 32/2003, ΙερΚομοτηνής 257/2003, ΙερΚομοτηνής 4/2004, ΙερΚομοτηνής 48/2004, ΙερΚομοτηνής 52/2004, ΙερΚομοτηνής 57/2004.

ΙερΞάνθης 26/1992, ΙερΞάνθης 17/1995, ΙερΞάνθης 78/1995, ΙερΞάνθης 100/1997, ΙερΞάνθης 29/1999, ΙερΞάνθης 88/1999, ΙερΞάνθης 129/1999, ΙερΞάνθης 37/2000, ΙερΞάνθης 92/2002, ΙερΞάνθης 150/2003, ΙερΞάνθης 6/2004, ΙερΞάνθης 39/2004, ΙερΞάνθης 41/2004.

ΙερΔιδυμοτείχου 28/1996, ΙερΔιδυμοτείχου 15/2000, ΙερΔιδυμοτείχου 17/2003, ΙερΔιδυμοτείχου 23/2003.

Όλες οι ανωτέρω αποφάσεις των Ιεροδικείων κηρύχθηκαν εκτελεστές από τα αρμόδια Πρωτοδικεία.

⁸ ΙερΞάνθης 53/1995, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 128/1996. ΙερΞάνθης 72/1997, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 31/1998. Και ΙερΞάνθης 72/2001, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 277/2001.

⁹ ΙερΚομοτηνής 70/1979, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 154/2004. ΙερΚομοτηνής 35/1993, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 189/1993. ΙερΞάνθης 65/1978, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 297/2003.

γάμος¹⁰. Με άλλα λόγια, στο συναινετικό διαζύγιο η Μουσουλμάνα σύζυγος στη πραγματικότητα «εξαγοράζει» την ελευθερία της από τα δεσμά του γάμου.

b. Λύση εξαιτίας σοβαρού λόγου (υπαιτιότητα)

Μετά από αίτηση ενός εκ των συζύγων, το Ιεροδικείο λύνει την έγγαμη συμβίωση αν διαπιστώσει, μετά από πρόχειρο έλεγχο, ότι συντρέχει ένας σοβαρός λόγος (υπαιτιότητα) στο πρόσωπο του άλλου. Έχει κριθεί ότι τέτοιοι σοβαροί λόγοι, ανεξάρτητα αν βαρύνουν τον άνδρα ή τη γυναίκα, είναι οι ακόλουθοι:

- η εγκατάλειψη στέγης¹¹
- οι εξωσυζυγικές σχέσεις¹²
- η μη αρμονική έγγαμη συμβίωση¹³
- η απουσία σαρκικής επαφής¹⁴
- και η μεταβολή θρησκευματος (ασπάστηκε τον Χριστιανισμό)¹⁵.

¹⁰ ΙερΞάνθης 12/1999, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 55/1999.

¹¹ ΙερΚομοτηνής 19/1989, ΙερΚομοτηνής 10/1991, ΙερΚομοτηνής 16/1994, ΙερΚομοτηνής 71/1994, ΙερΚομοτηνής 81/1994, ΙερΚομοτηνής 70/1996, ΙερΚομοτηνής 11/1999, ΙερΚομοτηνής 42/1999, ΙερΚομοτηνής 12/2001, ΙερΚομοτηνής 25/2003 και ΙερΚομοτηνής 38/2004.

ΙερΞάνθης 130/1982, ΙερΞάνθης 83/1987, ΙερΞάνθης 26/1991, ΙερΞάνθης 47/1991, ΙερΞάνθης 67/1994, ΙερΞάνθης 29/1997, ΙερΞάνθης 83/1997, ΙερΞάνθης 87/1997, ΙερΞάνθης 89/1997, ΙερΞάνθης 124/1999, ΙερΞάνθης 60/2000, ΙερΞάνθης 142/2000, ΙερΞάνθης 165/2003 και ΙερΞάνθης 34/2004.

Όλες οι ανωτέρω αποφάσεις των Ιεροδικείων κηρύχθηκαν εκτελεστές από τα αρμόδια Πρωτοδικεία.

¹² ΙερΚομοτηνής 7/1992, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 6/1994. ΙερΚομοτηνής 18/1996, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 143/1996. ΙερΚομοτηνής 31/2002, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 173/2002. Και ΙερΚομοτηνής 47/2002, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 180/2002. ΙερΚομοτηνής 53/2003, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 216/2003. ΙερΞάνθης 68/1997, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 176/1998.

ΙερΞάνθης 48/1978, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 350/2001. ΙερΞάνθης 115/1995, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 197/1996. ΙερΞάνθης 48/1998, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 132/1998. ΙερΞάνθης 48/2002, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 241/2002.

¹³ ΙερΞάνθης 47/1966, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 161/1996. ΙερΞάνθης 56/2000, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 102/2004. ΙερΞάνθης 231/2003, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 138/2004. ΙερΞάνθης 12/2004, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 254/2004. Και ΙερΞάνθης 41/2004, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 347/2004. Επίσης, ΙερΚομοτηνής 62/2001, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 281/2001.

¹⁴ ΙερΞάνθης 68/1982, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 135/2002, ΙερΞάνθης 14/1988, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 217/1996, ΙερΞάνθης 32/1988, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 248/1997, ΙερΞάνθης 42/1998, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 123/1998 και ΙερΞάνθης 49/1998, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 155/1998. Επίσης, ΙερΚομοτηνής 48/1990, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 48/1991.

¹⁵ ΙερΚομοτηνής 65/1985, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 89/1985. Επίσης, ΙερΚομοτηνής 4/2001 (Φετβάς, αδημ).

Το σημαντικό και σε αυτή την περίπτωση λύσης του μουσουλμανικού γάμου είναι ότι, σε γενικές γραμμές, το Ιεροδικείο δεν διατάσσει την καταβολή από τον σύζυγο των δικαιωμάτων της συζύγου στη «δωρεά λόγω λύσης γάμου» και στη τρίμηνη διατροφή¹⁶. Ως προς αυτό, είναι χαρακτηριστική η απόφαση 25/2003 του Ιεροδικείου Κομοτηνής: αν και ο σύζυγος χαρακτηρίστηκε «εξαφανισμένος» (σε αφάνεια;) για τουλάχιστον πέντε χρόνια, η αιτούσα εξαναγκάστηκε να παραιτηθεί από την επιμέλεια των ανήλικων τέκνων της, την οποία ασκούσε μέχρι τότε, για να γίνει δεκτή η αίτηση διαζυγίου της. Η επιμέλεια ανατέθηκε στην εκ πατρὸς γιαγιά τους¹⁷.

c. Λύση με μονομερή δήλωση του συζύγου (*talāq*)

Η λύση του γάμου με αποπομπή της γυναίκας από τον άνδρα (*talāq*) συναντάται σε περιορισμένες αποφάσεις διαζυγίου των Ιεροδικείων¹⁸. Σε αυτές ο σύζυγος, ναί μεν έχει επικαλεστεί κάποιον λόγο, αλλά η λύση του κατ' ουσία βασίζεται στη μονομερή βούλησή του να τερματίσει την έγγαμη συμβίωση ακόμη κι αν έχει αντίρρηση η σύζυγος¹⁹. Άλλωστε, σε αυτές τις περιπτώσεις, το Ιεροδικείο δεν εξετάζει τη σοβαρότητα του λόγου διαζυγίου, ούτε ερευνά με μάρτυρες ή με άλλον τρόπο την ακρίβειά του. Συνήθως, μάλιστα, δεν καλεί καν την εν διαστάσει σύζυγο να παρασταθεί ενώπιόν του και να αντικρούσει την αίτηση διαζυγίου²⁰. Αν, ωστόσο, η σύζυγος κληθεί αλλά δεν παρασταθεί ενώπιόν του τότε την τιμωρεί με τη στέρηση της «δωρεάς λόγω λύσης γάμου» και της διατροφής²¹. Στην περίπτωση που η σύζυγος έχει αντίρρηση, το Ιεροδικείο λύνει τον γάμο, χωρίς να εξετάσει την αντίρρησή της αλλά διατάσσει τον σύζυγο να καταβάλλει πλήρη τα δικαιώματά της (τη «δωρεά λόγω λύσης γάμου» και τη διατροφή)²².

β. Η διατροφή

Συγχρόνως με τη λύση του γάμου, το Ιεροδικείο ρυθμίζει το ζήτημα της καταβολής της «δωρεάς λόγω λύσης γάμου» και της στοιχειώδους τρίμηνης διατροφής («νεφρακά») προς τη σύζυγο. Εκ πρώτης όψεως, η πρακτική σημασία

¹⁶ ΙερΞάνθης 95/1996, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 66/1997. ΙερΞάνθης 68/1997, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 176/1998. ΙερΞάνθης 69/1997, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 150/1999.

¹⁷ Η ΙερΚομοτηνής 25/2003 κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 210/2003. Βλ. και ΙερΞάνθης 69/1992, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 248/1995.

¹⁸ ΙερΞάνθης 104/1981, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 238/1998 και ΙερΞάνθης 78/1990, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 341/2003. Αν και αποφεύγουν να χρησιμοποιήσουν τον όρο της αποπομπής, οι ακόλουθες αποφάσεις του Ιεροδικείου Κομοτηνής στηρίζονται στον ίδιο τρόπο λύσης του γάμου: ΙερΚομοτηνής 23/1987, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 197/1991, ΙερΚομοτηνής 70/1987, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 197/1991, ΙερΚομοτηνής 10/1997, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 75/1997 και ΙερΚομοτηνής 70/1998, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 246/1998.

¹⁹ ΙερΚομοτηνής 50/2002, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 251/2002.

²⁰ ΙερΞάνθης 96/1986, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 38/2002.

²¹ ΙερΞάνθης 10/1994, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 95/1997.

²² ΙερΚομοτηνής 55/2002, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 315/2002.

τους δεν φαίνεται αμελητέα διότι αφ' ενός μπορούν να περιορίσουν το ευδιάλυτο του μουσουλμανικού γάμου, αφ' ετέρου να βελτιώσουν οικονομικά την, ούτως ή άλλως, δυσχερή θέση της διαζευγμένης Μουσουλμάνας. Τούτο πράγματι ισχύει στις λιγοστές περιπτώσεις της λύσης του γάμου με μονομερή δήλωση του συζύγου ή της λύσης λόγω υπαιτιότητας του συζύγου. Εν τούτοις, στις περιπτώσεις λύσης του γάμου με κοινή συναίνεση, οι οποίες είναι συντριπτικά οι περισσότερες, η σύζυγος παραιτείται («τεφρίκ») όχι μόνον από τη «δωρεά λόγω λύσης γάμου» και από τη διατροφή αλλά –συχνότατα– και από την επιμέλεια των τέκνων.

Σύμφωνα με τη Σαρία, το ύψος και το είδος της «δωρεά λόγω λύσης γάμου» αναγράφεται ρητά στην άδεια γάμου, δηλαδή, έχει προκαθοριστεί σε χρόνο ανύποπτο. Πρόκειται συνήθως για χρυσές οθωμανικές λίρες. Τις περισσότερες φορές, το Ιεροδικείο διατάσσει την καταβολή του ίσης αξίας χρηματικού ποσού²³.

Είναι ασαφές αν η καταβολή της «δωρεά λόγω λύσης γάμου» είναι όρος του διαζυγίου²⁴ ή αν πρόκειται για (ανεξάρτητη του γάμου) συμφωνία αποζημίωσης της γυναίκας από τον άνδρα για την αφοσίωσή της σε αυτόν, όπως φέρεται να ορίζει το Κοράνιο²⁵.

Σε περίπτωση υπαιτιότητας του συζύγου για τη λύση του γάμου (αποπομπή ή σοβαρός λόγος στο πρόσωπό του), το Ιεροδικείο διατάσσει την καταβολή διατροφής (νεφακά) στη γυναίκα μέχρι τη λήξη της «ασφαλιστικής» περιόδου. Σύμφωνα με τη Σαρία²⁶, η «ασφαλιστική» περίοδος είναι τρίμηνη: πρόκειται ουσιαστικά για το διάστημα τριών περιόδων καθαρότητας της γυναίκας, δηλαδή τριών περιόδων που δεν έχει έμμηνη ρύση²⁷. Κατά την «ασφαλιστική» περίοδο, η διαζευγμένη δεν μπορεί να ξαναπαντρευτεί²⁸. Σκοπός της ρύθμισης είναι να εξασφαλιστεί η πατρότητα του τέκνου με βάση τη σύλληψή του κατά τη διάρκεια του γάμου.

²³ ΙερΞάνθης 115/1995, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 197/1996. ΙερΞάνθης 48/1998, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 132/1998. ΙερΞάνθης 68/2000, η οποία μεν κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 153/2001 αλλά τελικά ακυρώθηκε, κατόπιν τριταναιοπής, με την ΜονΠρΞάνθης 349/2001, λόγω αναρμοδιότητας του Ιεροδικείου. Επίσης, ΙερΚομοτηνής 50/2002, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΡοδόπης 251/2002.

²⁴ Βλ. Γ. Μπεκιαρίδης, «Οι Μουφτήδες ως θρησκευτικοί ηγέται των Μουσουλμάνων της περιφέρειας των και ως δημοσίοι αρχαί», *Αρμ* 1973, σ. 885-895, ιδίως 893. Ομοίως, Κ. Τσιτσελίης, «Η θέση του Μουφτή στην ελληνικής έννομη τάξη» στο: Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Νομικά ζητήματα θρησκευτικής ετερότητας στην Ελλάδα*, Κριτική, Αθήνα, 1999, σ. 271-330, ιδίως, σ. 305.

²⁵ Το Ιερό Κοράνιο, *Αι γυναίκες*, Δ', στοιχ. 38. Πβλ. το Ιερό Κοράνιο, *Αι γυναίκες*, Δ', στοιχ. 28.

²⁶ Το Ιερό Κοράνιο, *Η Βους*, Β', στοιχ. 228.

²⁷ Μοναδική εξαίρεση απετέλεσε η ΙερΞάνθης 220/2003 (η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 319/2003): το Ιεροδικείο επιδίκασε διατροφή για μία πενταετία στη γυναίκα, χωρίς να διευκρινίζει τους λόγους που το έκαναν να απομακρυνθεί από το τρίμηνο αλλά και να περιοριστεί στα πέντε έτη.

²⁸ Βλ. για παράδειγμα την ΙερΞάνθης 14/1988, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 217/1996 και την ΙερΞάνθης 47/1966, η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή από την ΜονΠρΞάνθης 161/1996.

Κοντολογίς, με τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύεται και εφαρμόζεται από τα Ιεροδικεία της Δ. Θράκης, η Σαρία αντιπροσωπεύει το πιο αναχρονιστικό κομμάτι του σημερινού Ισλάμ. Ακόμη, δηλαδή, κι αν αντιπαρέλθει κανείς την ουσιαστική σύγκρουση της δικαιοταξίας της Σαρία με εκείνη των φιλελεύθερων δυτικών Συνταγμάτων και των διεθνών συμβάσεων προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, δεν μπορεί παρά, στο εσωτερικό πλέον του Ισλάμ, να σταθεί στο ακόλουθο γεγονός: οι κανόνες δικαίου που εφαρμόζονται στη Δ. Θράκη παρουσιάζουν, είτε στοιχεία συντηρητισμού, δεδομένου ότι επισήμως είναι αμετάβλητοι από το 1923 και επέκεινα και κανείς δεν έχει αρμοδιότητα να τους τροποποιήσει (στα ισλαμικά κράτη η τροποποίηση είναι μεν αργή αλλά εφικτή διά της αλλαγής του νομοθετήματος, π.χ. ΑΚ, που τους ενσωματώνει), είτε στοιχεία αυθαιρεσίας διότι κανείς, πλην του τοπικού Ιεροδίκη, δεν είναι σε θέση να ελέγξει την ερμηνεία της Σαρία, ούτε προβλέπεται δευτεροβάθμιο Ιεροδικείο.

V. Η ΣΑΡΙΑ ΚΑΙ Ο ΙΕΡΟΔΙΚΗΣ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΚΑΤΑΡΓΗΘΟΥΝ ΜΕ ΚΟΙΝΟ ΝΟΜΟ

Με τον νόμο 1920/1991 ο νομοθέτης θέλησε για πρώτη φορά να θέσει φραγμό στις αυθαιρετες ενέργειες των Μουφτήδων και στις προσβολές των δικαιωμάτων από τη Σαρία. Προέβλεψε, λοιπόν, την υποχρέωση του Μονομελούς Πρωτοδικείου να κηρύσσει εκτελεστές εκείνες μόνον τις αποφάσεις του ιεροδικείου που είναι σύμφωνες με το Σύνταγμα. Πλήρης αποτυχία μέχρι σήμερα. Ο έλεγχος των Πρωτοδικείων είναι έλεγχος ρουτίνας. Τα στατιστικά στοιχεία είναι συντριπτικά: μόνον 1 σε σύνολο 2679 αποφάσεων της τελευταίας δεκαπενταετίας (1991-2006) κρίθηκε επί της ουσίας αντισυνταγματική. Ακόμη κι αν στην 1 αυτή προστεθούν και άλλες 10 αποφάσεις των Πρωτοδικείων που έκριναν ισάριθμες αποφάσεις των Ιεροδικείων αντισυνταγματικές για δικονομικές παραβιάσεις, η αναποτελεσματικότητα του συνταγματικού ελέγχου παραμένει²⁹.

Ο Άρειος Πάγος έχει επανειλημμένως κρίνει ότι η εφαρμογή του Ιερού Νόμου του Ισλάμ στη μειονότητα της Δ. Θράκης συνιστά διεθνή υποχρέωση της χώρας³⁰. Κατά τρόπο αυτόματο και αναιτιολόγητο, οι αποφάσεις του κρίνουν ότι τόσο η ελληνοτουρκική Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης (1881) για την Θεσσαλία και Άρτα, όσο και η ελληνοτουρκική Σύμβαση των Αθηνών (1913) για τη Μακεδονία και την Ήπειρο [και την Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου] διατηρούνται σε ισχύ και, κατά συνέπεια, οι ρητές διατάξεις τους για την εφαρμογή του Ιερού Νόμου από τον Καδή ή τον Μουφτή είναι και αυτές σε ισχύ.

²⁹ Βλ. αναλυτικά, Γ. Κτιστάκης, *Ιερός Νόμος ...*, ό.π., σελ. 117-159.

³⁰ ΑΠ 231/1932, *Θέμης ΜΓ'* (1932), σ. 622-623, ΑΠ 105/1937, *Θέμης ΜΗ'* (1937), σ. 641-642. ΑΠ 14/1938, *Θέμης ΜΘ'* (1938), σ. 328-330, ΑΠ 322/1960 (ολομ.), *ΝοΒ* 1961, σ. 1121-1122, ΑΠ 738/1967 (ολομ.), *ΝοΒ* 1968, σ. 381-382, ΑΠ 1723/1980, *ΝοΒ* 1981, σ. 1217-1219 = *ΕΕΝ* 1981, σ. 725-728.

Το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει κρίνει ότι καμία από τις δύο αυτές συνθήκες δεν είναι σε ισχύ και αυτή η θέση είναι η ορθή για τον ακόλουθο λόγο: με την κατάρτιση της Συνθήκης της Λωζάννης (1923), η Ελλάδα και η Τουρκία θέλησαν να επαναπροσδιορίσουν τις δεσμεύσεις τους προς τις εκατέρωθεν θρησκευτικές μειονότητες, υπό τις νέες, πολιτικές και πληθυσμιακές, συνθήκες που είχαν στο μεταξύ διαμορφωθεί και στις δύο χώρες. Βούλησή τους ήταν να αποστούν από το προγενέστερο διμερές συμβατικό πλαίσιο (Συμβάσεις της Κωνσταντινούπολης και των Αθηνών), η ισχύς του οποίου έληξε³¹. Ότι, λοιπόν, αφορά τη προστασία της μουσουλμανικής μειονότητας ρυθμίζεται από τη Συνθήκη της Λωζάννης διότι μόνον τούτη διατηρείται σε ισχύ.

Τούτων δοθέντων, επισημαίνεται ότι καμία διάταξη της Συνθήκης της Λωζάννης (ούτε το άρθρο 42 παρ. 1) δεν επιτάσσει ρητά την εφαρμογή του Ιερού Νόμου ή τη λειτουργία των Ιεροδικείων για τα μέλη της μειονότητας. Το κείμενο δεν περιλαμβάνει καν τις λέξεις. Η Συνθήκη αναφέρεται μόνον στα συνολικά «μέτρα», που οφείλει να λάβει το κράτος για να «κανονίσει» την οικογενειακή ή προσωπική κατάσταση των μελών της μειονότητας, σύμφωνα με τα «έθιμα» τους.

Αντίθετα, η Συνθήκη (άρθρο 42 παρ. 2) επιτάσσει ρητά την καταλληλότητα των «μέτρων» -σε συνάρτηση με τα «έθιμα»- να μην την κρίνει μονομερώς το εθνικό κοινοβούλιο αλλά ειδικές μεικτές επιτροπές (εκπροσώπων του κράτους και της μειονότητας). Με άλλα λόγια, η Συνθήκη το 1923 αφήνει ανοικτή για το μέλλον την πιθανή μεταβολή (εξέλιξη) των «εθίμων» της μειονότητας και, βεβαίως, και των «μέτρων». Εκείνο που δεν θέλει να αφήσει ανοικτό, συνεπώς με το πνεύμα της Κοινωνίας των Εθνών, είναι το ενδεχόμενο μονομερών πρωτοβουλιών εκ μέρους της πλειοψηφίας (κρατικών οργάνων) για τα επίμαχα μειονοτικά ζητήματα.

Τούτη η ερμηνεία βασιζέται, μεταξύ των άλλων, και σε ένα ιστορικό προηγούμενο: ευθύς μετά την υπογραφή Συνθήκης, η Τουρκία ενεργοποίησε τη διαδικασία του άρθρου 42 (παρ. 2) της Συνθήκης και, ασκώντας παράνομες πιέσεις και απειλές στους Ορθόδοξους Τούρκους πολίτες, απέσπασε τη τυπική συναίνεσή τους για την κατάργηση κάθε υφιστάμενης απόκλισης από τον τουρκικό αστικό κώδικα. Από την πλευρά της Ελλάδος, η σχετική νομοθετική πρωτοβουλία του Ελ. Βενιζέλου, η οποία εκδηλώθηκε το 1930, δεν ολοκληρώθηκε ποτέ.

Συμπερασματικά, με κοινό νόμο της Ελληνικής Πολιτείας, μετά από κάποιες μορφής διαβούλευση με τη μειονότητα, οι νόμοι 147/1914 περί της αντικειμενικής εφαρμογής του Ιερού Νόμου και 1920/1991 περί της υποκειμενικής εφαρμογής του Ιερού Νόμου και περί Μουφτή μπορούν να καταργηθούν, χωρίς η Ελλάδα να παραβιάσει καμία διεθνή σύμβαση³².

³¹ ΣτΕ 1333/2001, *Αρμ.* 2001, σ. 1263 = *ΤοΣ* 2001 σ. 917 και ΣτΕ 466/2003, <http://lawdb.intrasofinet.com>.

³² Βλ. αναλυτικά, Γ. Κτιστάκης, *Ιερός Νόμος ...*, ό.π., σελ. 97-116.

VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η Ελλάδα είναι το μόνο ευρωπαϊκό κράτος που εφαρμόζει τη Σαρία για τους πολίτες της. Κανένα άλλο ευρωπαϊκό κράτος, ούτε η Τουρκία, δεν την εφαρμόζει. Πρόκειται απλώς για ένα ριζωμένο σφάλμα της ελληνικής Πολιτείας; Πρόκειται, άραγε, για μια λανθάνουσα κοινοτιστική αντίληψη σεβασμού προς την ιδιομορφία του «ξένου», ιδιομορφία που γίνεται σεβαστή για να υπογραμμιστεί η απόσταση που μας χωρίζει απ' αυτήν³³; Μήπως ο κοινοτισμός αυτός είναι μια μορφή συγκαλυμμένου ρατσισμού; Μήπως έχει εμπεδωθεί ότι αυτό και μόνο το δίκαιο αξίζει στους μειονοτικούς; Όσο η Ελλάδα καθυστερεί, μόνο αυτή στην Ευρώπη, να καταργεί αυτή τη Σαρία και αυτούς τους Μουφτήδες-Ιεροδίκες, τόσο κερδίζει έδαφος η άποψη ότι πρόκειται για ρατσισμό της πλειονότητας έναντι της μειονότητας.

³³ Γ. Κουμάντος, «Πρόλογος» στο βιβλίο του Γ. Κτιστάκι, *Ιερός Νόμος ...*, ό.π., σελ. 13-15.